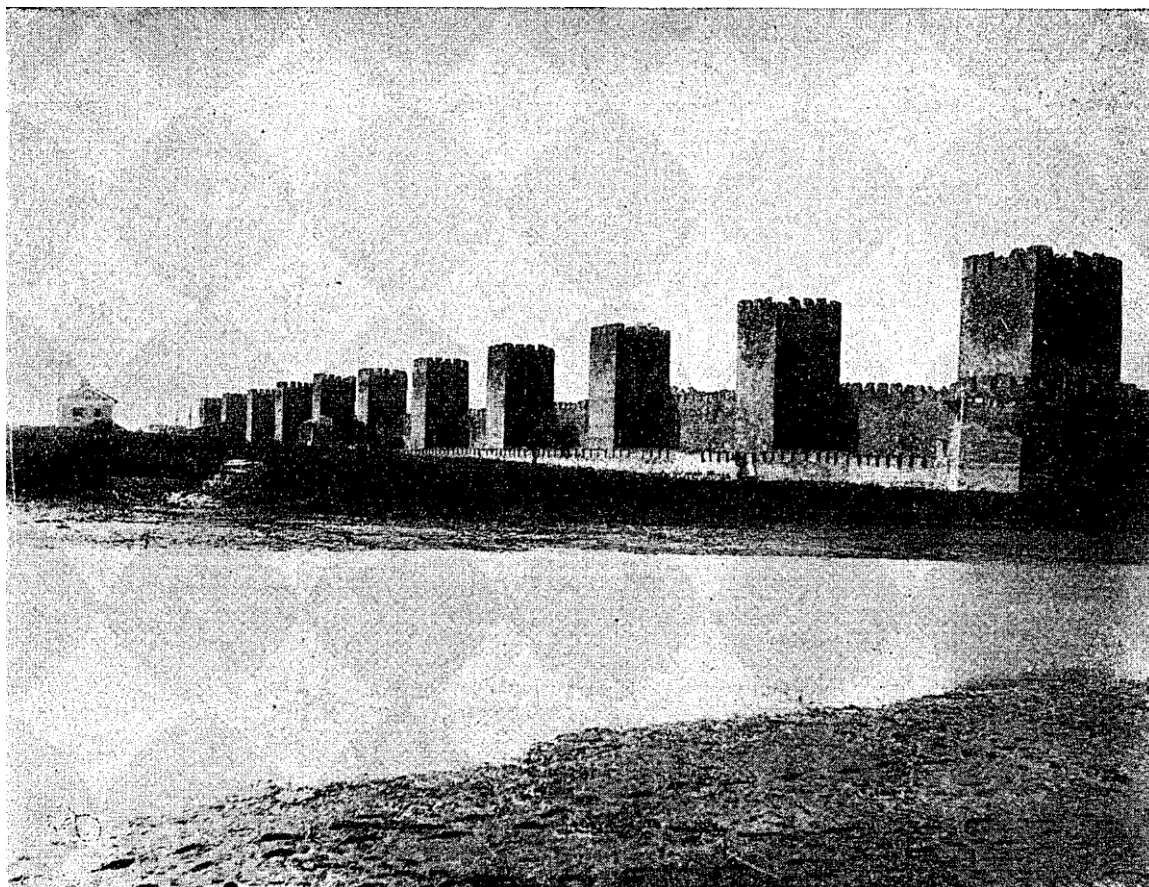

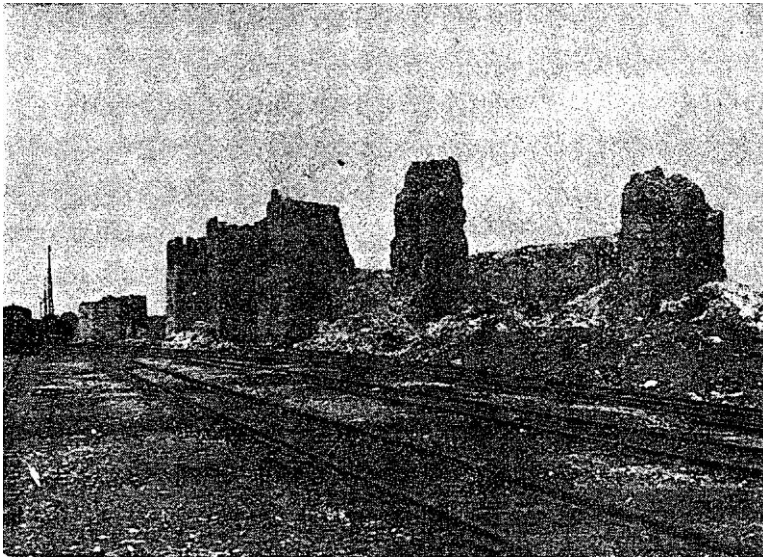
УРЕЂЕЊЕ СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА

Редак је случај међу нашим историским споменицима да је један град, који је време поштедело и није му могло много да нахуди, разорен тако брзо и у тако великом обиму људском делатношћу, као што је случај са Смедеревским Градом.

Све до осамдесетих година прошлог века град је био у одличном стању. Све куле биле су очуване са зупцима, а исто тако и зидови између њих. Само где-где недостајали су зупци. Биле су сачуване све четири турске куле заједно са ескарпом

Сл. 1. — Страна града окренута насељу, са појасом спољних утврђења, пре рушења (снимак пре 1880 г).

Сл. 2. — Зидно платно према насељу, данас. Према овом делу избила је експлозија 1941 године

и ровом према Смедереву и ескарпама према Језави и Дунаву (сл. 1). У Малом Граду остало је у приличној мери зидова некадањих станбених зграда, а преградно платно између Великог и Малог Града било је такође потпуно цело.¹

Када је почело грађење железничке пруге Београд-Ниш, почело је и систематско уништавање овога града. Да би био лакши довоз материјала израђена је железничка пруга Смедерево-Велика Плана. Крајња станица ове пруге у Смедереву постављена је поред зидова града. Најпре је попуњен ров спољњег утврђења према Смедереву, па су порушени и његови зидови јер се станица проширила до самих кула. Затим је између реке Језаве и града постављена ложионица са својим колосецима, зградама и баракама, па је и тај зид спољњег

¹ У делу Пере Поповића: Споменица петстогодишњице Смедеревског града, 1931, дат је опсежан приказ рушења града крајем XIX в. и у I светском рату. Описано је детаљно и стање града до 1930 г. У студији: Смедеревски град, Старица Нова серија књ. II, Београд 1951, професор Александар Дероко посебно се осврнуо и на рушење града настало у II светском рату.

утврђења порушен, а терен насут (сл. 2).

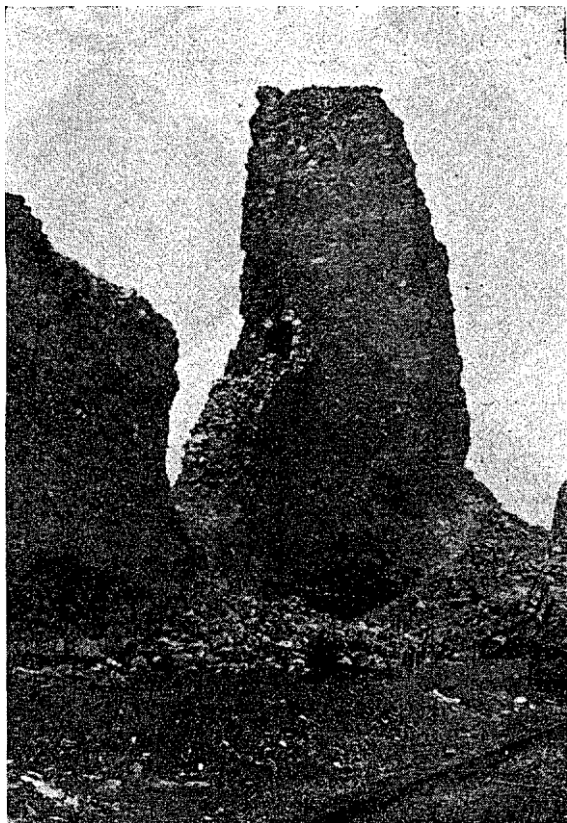
У Првом светском рату град је бомбардован и Јерина кула из Малог Града бива добрим делом оштећена, а зид и кула између ње и Дунава су уништени. Нестају и зидови станбених зграда.

Па ипак, иако без спољњег утврђења и већ доста оштећен, град је још изгледао монументално са својим многобројним масивним кулама и дебелим зидовима.

У Другом светском рату град задобија тешке ране, У њему су Немци направили складиште прикупљене муниције и експлозива. Складиште је било у Великом Граду, позади зидног платна, према Смедереву. Ова је муниција експлодирала 1941 год. и бацила у ваздух две куле са зидовима између њих (сл. 2). Скоро сви зупци на кулама и зидовима су одлетели такође у ваздух. Многе куле су добиле велике пукотине, а на месту експлозије остала је рупа пречника око 50 м. и дубине око 10 м. Град је 1944 год. бомбардован и на његовим зидним платнима начињене су многе бреше: једна кула из преградног платна између М. и В. Града уништена је више од 2/3 (сл. 3); друга кула из платна према Смедереву нагнула се тако јакно да јој прети велика опасност од превртања; зид са бифорама такође се јакно нагнуо а турска кула, на углу Смедерево — река Језава, сасвим је растресена. Унутрашњост града са многобројним рупама, језером на месту где се одиграла експлозија и брдима од рушевина — то је било

стање у коме је град дочекао ослобођење.

Године 1948 и 1949 предузето је више акција у циљу да се ово страшно стање града отклони. Неке радове извео је Завод, а неке, на његову иницијативу, ГНО Смедерева. Бреше у зидним платнима затворене су зидовима, али нижим од првобитних. Ипак, и те мале закрпе износе преко 700 м³ зидова. Кратер од експлозије је попуњен земљом и шупом, што износи преко 10.000 м³. Раскрчено је преко 20.000 м³ рушевина, од којих се 1.000 м³ морало да разбија и руши, јер су биле у великим блоковима и тврдоће бетона. Крст и натпис на Деспотовој Кули Малога Града обезбеђени су од пропадања. У граду су се налазиле свуда расуте гранате и бомбе,

Сл. 3. — Остатак једне куле после експлозије 1941 године

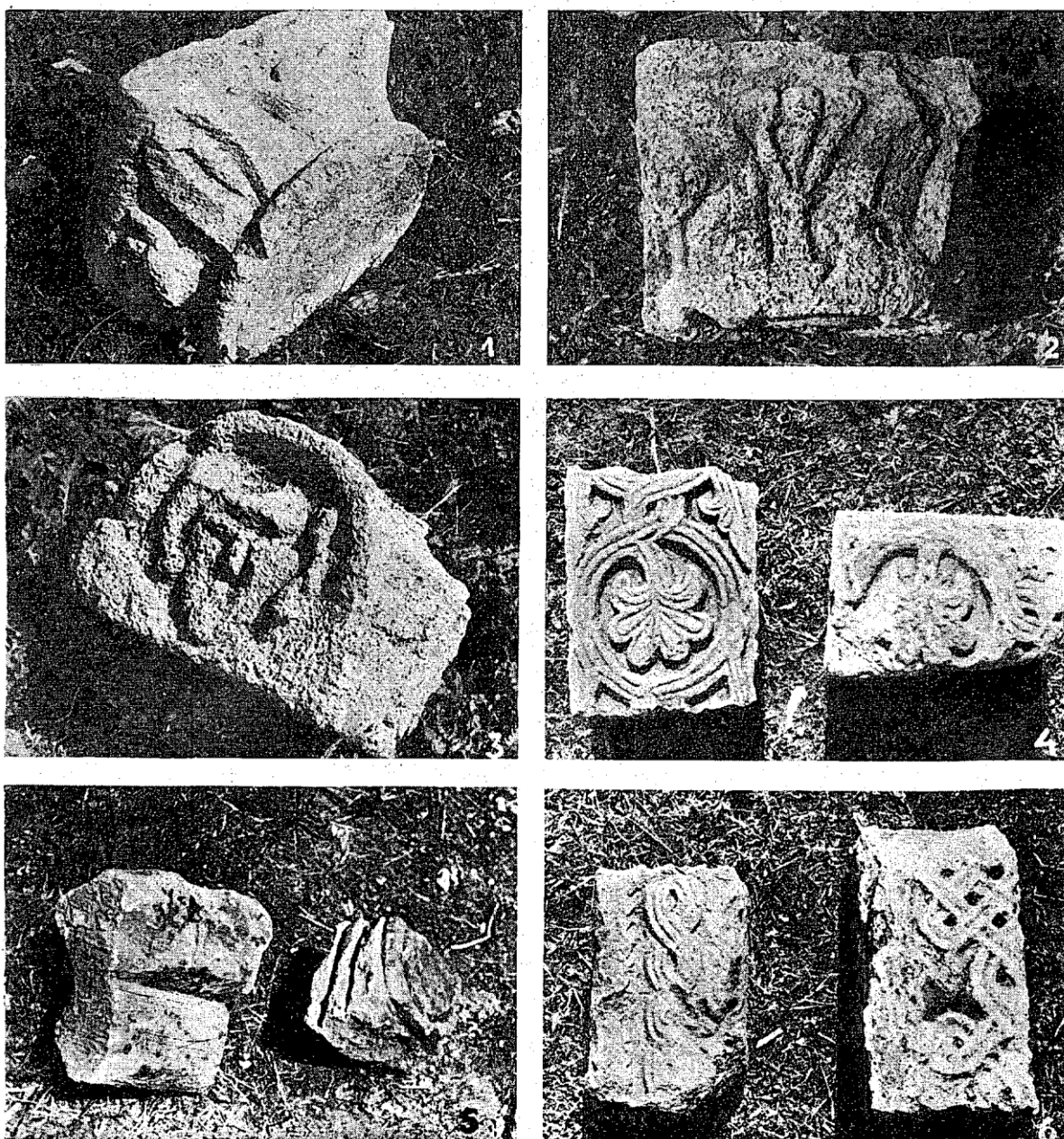
Сл. 4. — Турска кула на ушћу реке Језаве, притиснута баракама

те је улаз у њега био забрањен. Војска је извршила асанацију читаве унутрашњости и уништила мноштво муниције. Најзад, 1953 и 1954 год. унутрашњост града је нивелисана, рупе од авионских бомби су попуњене и град је паркиран: засађено је партерно зеленило, просечене су стазе и израђена површинска спортска игралишта.¹

Иако су ови радови били врло велики по своме обиму, још увек то није све што је најхитније потребно да се изврши на Смедеревском Граду. Зид некадање палате Деспота Ђурђа је пред рушењем. У опасности је и кула у зидном платну према Смедереву као и турска кула на углу Смедерево - река Језава. Поред Дунава између обале и града скоро се не може да прође од рупа и рушевина. И најзад, колосеци железничке станице и ложионице опасују и притискују овај град, чије куле провирују из облака сталног железничког дима, уместо да живе и дишу у природном зеленилу.

Завод се није зауставио само на изведеним радовима, већ ради на стварању једног вишегодишњег плана

¹ Ове последње радове извршио је ГНО Смедерево уз материјалну помоћ Завода.

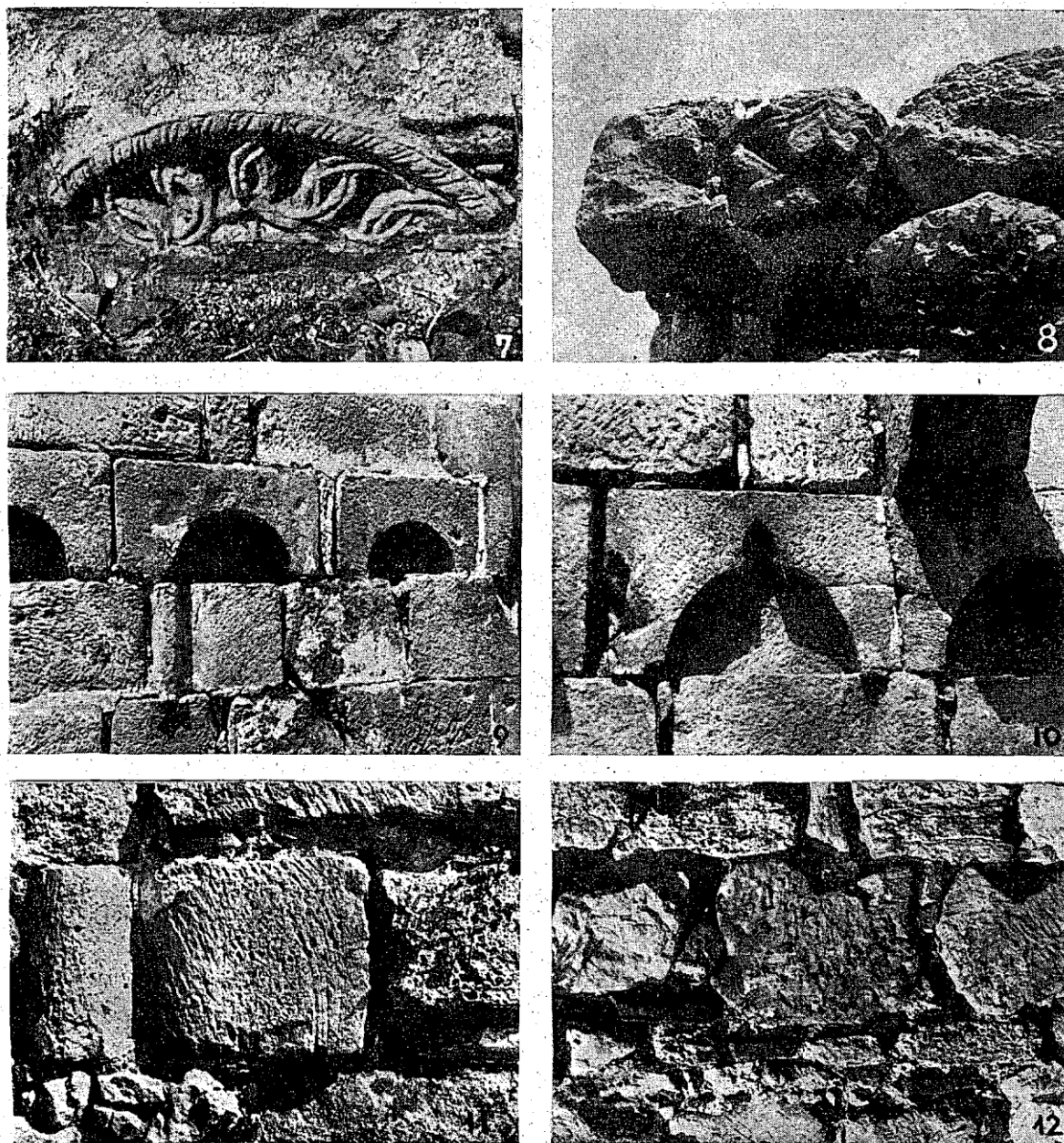
Сл. 5. — Фрагменти из Смедеревског Града

за конзервацију и уређење Смедеревског Града, који ће обухватити све ове проблеме и који ће бити саставни део урбанистичког пројекта Града Смедерева.

За време изведених радова извучени су из брда рушевина многи фрагменти, о којима се раније није ништа знало; огољени зидови кула и бедема показивали су масу до-

сада непознатих детаља, као и испревртана унутрашњост града. Појединости обраде крста и натписа, који је био делом покривен малтером, могле су бити уочене тек при конзервацији. Саопштење ових података биће од користи за даље проучавање овог споменика, те се и они дају у овом кратком извештају.

Сл. 6. — Фрагменти из Смедеревског Града

Римски фрагменти у граду

Осим досада публикованих¹ римских фрагмената на Смедеревском Граду

¹ Споменаца петстогодишњице Смедеревског града, 1931 ;

Споменик XXXIX СКА II раз. 35, год. 1903/ стр. 66;

Споменик XXI, II раз. бр. 55, стр. 217.

има још врло много других. Доста њих извучено је из рушевина, али их овде нећемо приказивати, јер су то мање више велики блокови стопа, капитела и стабала стубова, делова архитравних греда, који су тако много оштећени да се само по некој облици или малом профилу могло да утврди њихово порекло.

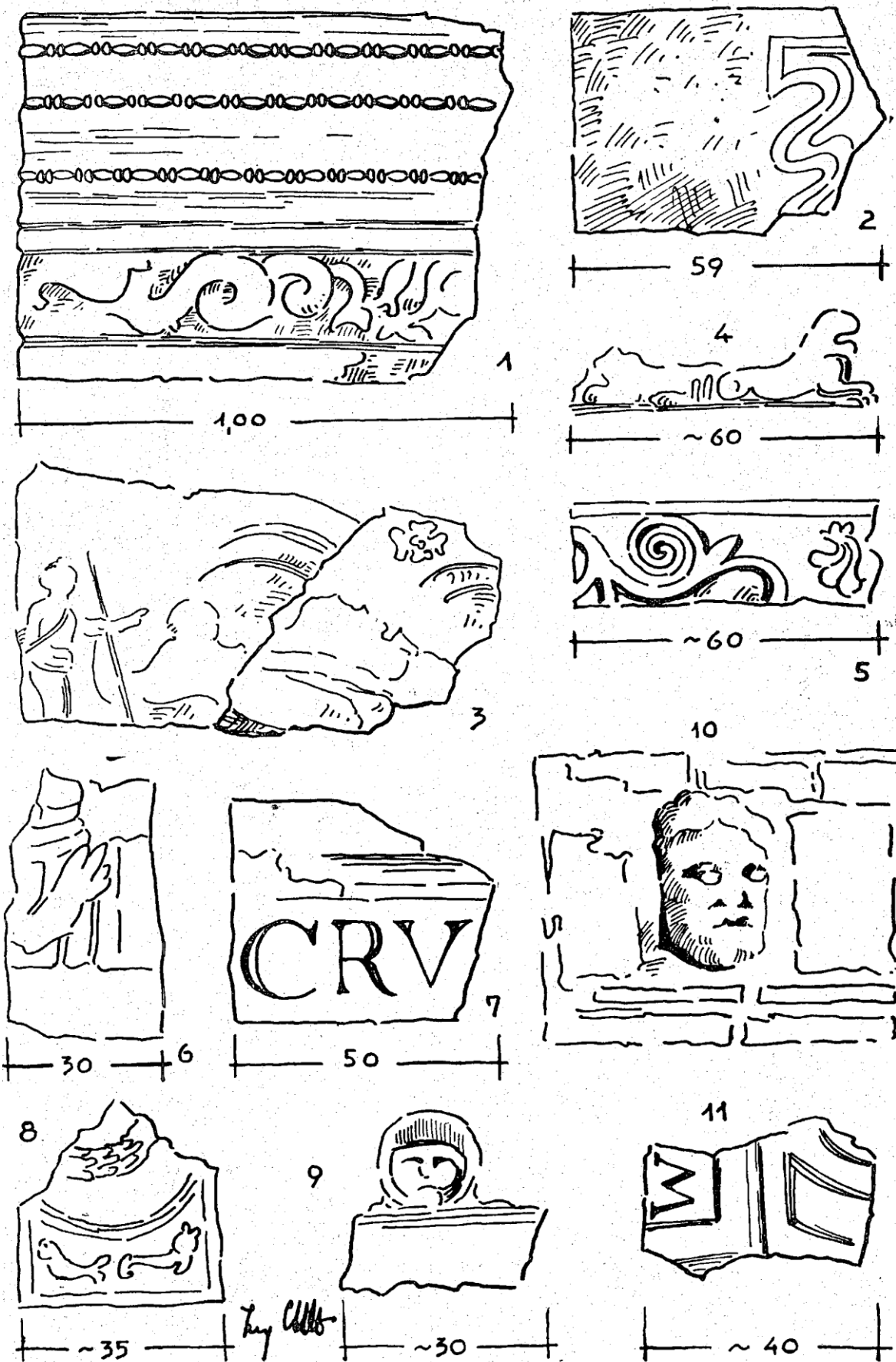
Сл. 7. — Фрагменти са Деспотове Куле

Фрагменти из рушевина

Капител (сл. 5/1). Величина абакуса је 65x65 см. Висина капитела је 38 см. По угловима је повијено лишће, а на једној страни налази се глава. Капител је стајао

у првобитној намени на округлом стубу.

Капител (сл. 5/2, 3). Висина капитела је 38 см. Сачувале су се само две стране. На једној је извајана глава, а на другој су орнаменти. Величина стране је 51 см.

Сл. 8. — Фрагменти из рушевина

Део архитрава (сл. 8 бр. 1). Дуг је 1,0 м., висок 0,73 м, и широк 0,26 м. Од белог је мермера. У првобитној намени налазио се на углу, јер му је и бочна страна обрађена. Осим три реда астрагала има фриз са зооморфним орнаментима.

Фрагменти на кулама

На Деспотовој Кули: (сл. 7). У њу је узидано више фрагмената. Сви су јако оштећени. Коришћени су само као материјал за зидање. На страни према Смедереву узидани су фрагменти бр. 1, 2, 3, 4, 5, 6 и 9 на разним висинама од земље (од 0,40—3,50 м.). Фрагменти бр. 7 и 8 узидани су на страни окренутој према реци Језави.

Митрин рељеф. Био је узидан у кулу смедеревског платна на страни према Смедереву, на висини од око

10,0 м. Скинут је 1949 год. и пренет у Народни Музеј у Београду.

Остали фрагменти. Сви фрагменти на сл. 6 осим бр. 1 налазе се на кулама и искоришћени су као обичан материјал за зидање.

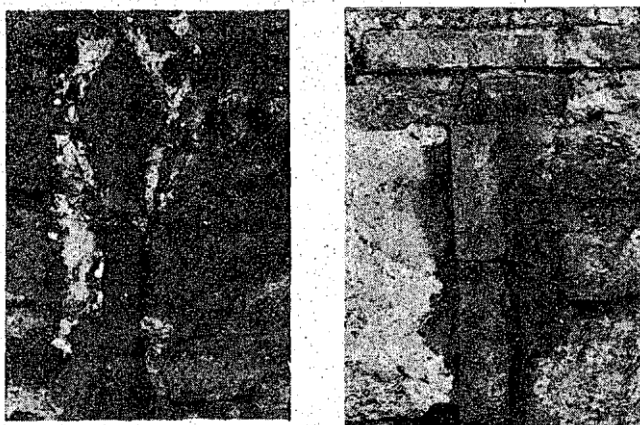
Фрагменти узидани у турски амам

Фрагменти на сл. 5/4. Фрагмент лево висок је 33 см. широк 30 см., а десно висок је 30 см. и широк 20 см. Оба су дебљине 18 см. Иако су ови фрагменти по мотивима врло блиски нашој моравској архитектонској школи, због трочлане траке преплета која се код нас не појављује, већ у старохрватској плетерној орнаментици, вероватно припадају касној антици. Исто тако и фрагмент на сл. 5/6 десно. Овај је висок 25 см. а широк 16 см.

Сл. 9. — Крст и натпис са Деспотове куле. Црно означене опеке су рестаурисане

Сл. 10. — Детаљи копља и сунђера поред крста на Деспотовој кули

Средњовековни фрагменти

Место где се налазила придворна црква Благовештења у Смедеревском Граду, у коју су пренете 12 јануара 1453 год. мошти св. Луке из Рогоса у Епиру,¹ није досада пронађено. Али осим историских података да је она постојала ево и неколико материјалних, који указују од каквог је материјала могла бити и чиме је била украшена.

Фрагмент розете (сл. 6/7). Узидан је у турски амам. Велики је 85x33 см. Пречник розете могао је бити око 1,60 м.

Фрагмент плетенице (сл. 5 / 6 лево). Висок је 30 см., а широк 17 см. Био је узидан такође у турски амам.

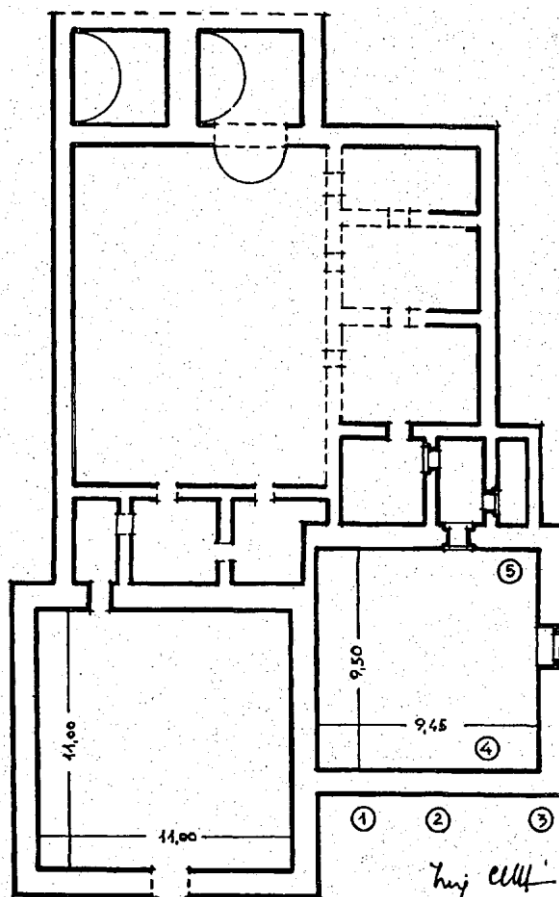
Фрагмент (сл. 6/8). Узидан је у ескарпу према Дунаву. Дугачак је 42 см. а висок 25 см. На њему је леп стилизован лист са двочланим преплетом.

У дунавску ескарпу узидано је више истих комада, као што показује сл. 6 /11. То су биле полуколонете, какве су се радиле на фасадама цркава моравске школе. Осим њих узидани су и квадери лепо отесаног

камена од којих је сазидана и турска, угаона кула на ушћу Језаве у Дунав. Има и сводара од лукова као и лучних профила, који потичу вероватно од врата или прозора. Један комад са профилисаном полуколонетом показује сл. 6/12. Он је потпуно исти са комадом који се налази на поменутој кули под луком. На кули има више таквих комада.

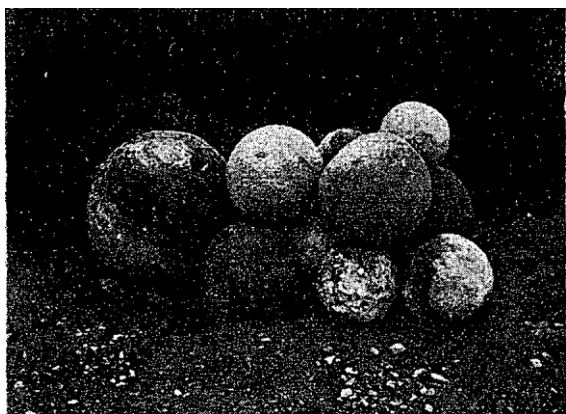
Сви ови фрагменти узидани су у објекте које су Турци изградили после заузимања Смедеревског Града и рушења објеката који су постојали у његовој унутрашњости.

Још два комада са сл. 5/5 — лево је део полустуба и десно стопа стуба — свакако су са ишчезле цркве

Сл. 11. — Основи турског амама у граду

¹ Споменица, 18.

Сл. 12. — Камена топовска ђулад нађена у граду

Благовештења ; они су пронађени у шуту.

Натпис на Деспотовој кули (сл. 9)

Текст натписа био је познат раније,¹ али детаљи израде натписа и крста као и обрада били су слабо уочљиви са земље. Ови детаљи узети су за време конзерваторских радова 1949 год. Знаци за скраћивање изнад речи ХРИСТА БОГА и БЛАГОВЕРНИ, као и на крају натписа изнад слова која означавају годину, били су премалтерисани. Вертикалне

¹ Љ. Стојановић: Записи и натписи бр. 253 књ. I, 84, Београд 1902.

усправне црте које су израђене од опека и полазе са постоља крста завршавају се копљем и кашичицом (сунђером), који су израђени такође од опеке (сл. 10).

Турски амам

У Великом Граду према средини дунавског зидног платна, неколико метара даље од њега, налазе се данас остаци зидова једне зграде нешто више изнад темеља.² Према распореду просторија у основи и техници зидања рекло би се да је ово био турски амам. У зидове зграде били су узидани фрагменти са сл. 5/4, 5, 6 на местима 1, 2, 3, 4 и 5. (Сл. 11).

Камена топовска ђулад (сл. 12)

Приликом попуњавања кратера од настале експлозије и бомбардовања и чишћења рушевина, пронађено је доста топовске камене ђулади. Ово је ђулад којом су Смедеревски Град Турци тукли. Пречници су јој различити и има их величине и до 40 см.

Арх. С. М. Н.

² Зграда је откопавана за време окупације 1941—1944 год. па је опет прилично засута рушевинама. Подаци са ових откопавања нису пронађени.

L'AMENAGEMENT DE LA FORTERESSE DE SMEDEREVO

La forteresse médiévale de Smederevo, qu'avait élevée le Despote Djuradj Branković pendant la première moitié du XVe siècle, s'était fort bien conservée jusqu'aux années quatre-vingt du siècle dernier. C'est alors seulement que commença sa ruine rapide. La forteresse a le plus souffert au cours de la Seconde Guerre Mondiale quand les Allemands en firent un dépôt de munitions qui sauta en 1941. En outre, en 1944, elle a été bombardée à plusieurs reprises. Au lendemain de la guerre, la forteresse se trouvait encombrée de ruines. Au cours de plusieurs opérations exécutées depuis 1949, on a déblayé les ruines, refermé les trous de bombes, amé-

nagé un parc et conservé la grande inscription se trouvant sur la tour du Despote.

Lors de ces travaux, on a trouvé un grand nombre de fragments d'origine romaine qui avaient été employés à la construction des Petite et Grande Forteresses, ainsi que d'autres, médiévaux, qui proviennent vraisemblablement de l'église de la Bonne Nouvelle. Cette église se trouvait certainement à l'intérieur de la forteresse et, quand celle-ci fut prise par les Turcs, ces derniers l'ont sans doute détruite et en ont utilisé les matériaux pour construire la tour au confluent du Danube et de la Jesava. Ils en ont employé également pour les escarpes sur le Danube et pour un hammam à l'intérieur de la forteresse.